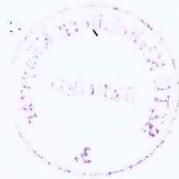

X 219853

A TÉR ÉRTELMEZÉSEI, AZ ÉRTELMEZÉS TEREI

Szerkesztette PIELDNER JUDIT – TAPODI ZSUZSA

**Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kolozsvár
Státus Kiadó – Csíkszereda
2012**

HELYBEN
OLVASHATÓ

A kötet megjelenését Csíkszereda Város Polgármesteri Hivatalának
Siculus Kutatóintézete támogatta

Lektorálta: Custură Ștefania Maria és Lajos Katalin

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001121970

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

A tér értelmezései, az értelmezés terei / ed.: Pieldner Judit, Tapodi Zsuzsa.

- Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean; Siculeni : Status, 2012

ISBN 978-606-8178-62-2

ISBN 978-606-8052-66-3

I. Pieldner, Judit (ed.)

II. Tapodi, Zsuzsa (ed.)

81

X 219853

Készült a Státus Nyomdában, 2012-ben
Tiparul executat sub comanda nr. 21/2012
la Status Printers, Siculeni

TARTALOM

ELŐSZÓ	9
„Az idő méri útjainkat” BÍRÓ BÉLÁT KÖSZÖNTŐ ÍRÁSOK, TANULMÁNYOK.....	11
SZÁLE László A MEGKERÜLHETETLEN KÖRKÖRÖSSÉG. BÍRÓ BÉLA <i>ESZMÉLET</i> <i>ÉS KÖRKÖRÖSSÉG</i> CÍMŰ KÖNYVÉRŐL – MEG A JÓZAN ÉSZRŐL	13
HORGAS Judit A HARMADIK ÁLOM.....	20
TVERDOTA György <i>GYERMEK ÉS KÖLTŐ</i> . KOSZTOLÁNYI DEZSŐ ÉS JÓZSEF ATTILA KAPCSOLATA	24
PAP Levente KÉT KIRÁLYTÜKÖR ÉRDEKES KAPCSOLATA.....	33
SZONDA Szabolcs VALÓSÁG- ÉS SZÖVEGTEREK A HARMADIK FORRÁS-NEMZEDÉK KÖLTŐINÉL	39
TILLMANN József „LÁTTAM A TENGERT”	48
„s a tér idelenn” TÉR, IDŐ, ÉRTÉK, NYELV	57
BÍRÓ Enikő TÉR-SZABTA HATÁROK KÉTNYELVŰEK NYELVTANULÁS- TÖRTÉNETEIBEN	59
ERDÉLY Judit MINDENNAPI DISKURZUSAINK TÉRBEN ÉS IDŐBEN. KAPCSOLATTARTÁSI NYELVHASZNÁLATI SZOKÁSOK ÉS A FATIKUS NYELVI FORMÁK VÁLTOZATAI A SZÉKELYFÖLDI BESZÉLT NYELVBEN A MAGÁNÉLET BESZÉDSZÍNTEREIN	76

KOVÁCS Gabriella SZEREJÁTÉKOK A SZAKNYELVOKTATÁSBAN – EGY INTERDISZCIPLINÁRIS TÉR	96
RAJSZI Ilona KÓDVÁLTÁSTÍPUSOK A VAJDASÁGI MAGYAROK NYELVHASZNÁLATÁBAN.....	110
KOVÁCS RÁCZ Eleonóra INTERETNIKUS TEREK A SZERB ÉS A MAGYAR NYELV HASZ- NOSSÁGÁT ALÁTÁMASZTÓ SZITUÁCIÓK VONATKOZÁSÁBAN.....	118
DUSEK Tamás–SZALKAI Gábor FÖLDRAJZI TÉR KONTRA IDŐTÉR – PARADIGMAVÁLTÁS A TÉRSZEMLELETBEN	128
PÁSZTOR-KICSI Mária A TÉR- ÉS IDŐVISZONY NYELVI JELÖLŐI NÉHÁNY VAJDASÁGI BLOGPORTÁL SZÖVEGEIBEN	143
SZALAI Zsolt ÉRTÉK, TÉR, IDŐ – ABSZOLÚT ÉS LOKÁLIS ÉRTÉKEK KORNIS GYULA AXIOLÓGIÁJÁBAN	158
INTERETNIKUS TEREK.....	167
BENCE Erika A <i>LIMES</i> JELENTÉSEI A VAJDASÁGI MAGYAR IRODALOMBAN.....	169
CUSTURĂ Ștefania Maria OTÍLIA KOZMUTZA-BÖLÖNI (ITÓKA) ÉS AZ INTERKULTURÁLIS PÁRIZS	177
FARAGÓ Kornélia VISZONYLATI TEREK, CSELEKVŐ TÉRIESSÉGEK.....	182
HORVÁTH FUTÓ Hargita A KATONAISKOLA MINT TÉR ÉS INTERTEXTUÁLIS KAPOCS	189
HÓZSA Éva TÉRBELI KÖZTESSÉG ÉS SZITUATÍV TÉRSZEMPONTOK A VAJDASÁGI MAGYAR NOVELLÁBAN	205

NOVÁK Anikó A TÉR HITELESÍTŐ EREJE.....	216
TAPODI Zsuzsa INTERKULTURÁLIS ÉS INTERETNIKUS TEREK	222
CSÁNYI Erzsébet KRONOTOPOSZ-KONSTRUKCIÓK A JEANS-REGÉNYEKBEŰ. AZ ÚT-TOPOSZ KÉRDÉSÉNEK MEGKÖZELÍTÉSE A VAJDASÁGI MAGYAR JEANS-PRÓZÁBAN.....	231
ISPÁNOVICS CSAPÓ Julianna IRODALMI ÉS KULTURÁLIS TEREINK METSZŐPONTJA: BÁCSKA.....	237
KOGINER Oszkár FÁBÓL VASKARIKÁT KÖZÉP-KELETEN, AVAGY A TÉRREL VALÓ AZONOSULÁS CSAPDÁI ÉS A KÖZÖSSÉGI IDENTITÁS KIALAKÍTÁSÁNAK IDEIGLENESSÉGE A XX. ÉS XXI. SZÁZADBAN	252
UTASI Csilla A KULTURÁLIS TEREK TOLNAI OTTÓ <i>KÖLTŐ DISZNÓZSÍRBÓL</i> CÍMŰ INTERJÚREGÉNYÉBEN	265
SZÍNPADTEREK, A FILM TEREI	271
VASS Éva Tünde A GYŐRI SZÍNTÉR A XIX. SZÁZADBAN	273
SZERDA Zsófia ISMÉTLŐDÉS ÉS SOKSZOROSÍTÁS A <i>KISINYOVI RÓZSA</i> SZÍNPADÁN...	280
PROHÁSZKA RÁD Boróka SZÍNHÁZ, LIMINALITÁS ÉS TÖRTÉNETMONDÁS	287
LÁSZLÓ Lilla A NŐ TEREI EGY KORTÁRS MAGYAR ÉS ROMÁN FILMBEN	296
PIELDNER Judit TÉRKONSTRUKCIÓK <i>HAMLET</i> -ADAPTÁCIÓKBAN	308

IRODALMI BESZÉDTEREK	323
BALOGH Andrea	
IRONIKUS TEREK. TÉRKONSTRUKCIÓ	
KARÁCSONY BENŐ REGÉNYEIBEN	325
KOVÁCS Krisztina	
KÜLÖNLEGES TEREK HUNYADY SÁNDOR PRÓZÁJÁBAN.	
BÉRHÁZ, SZANATÓRIUM, NYILVÁNOSHÁZ	334
BANDI Irén	
EGYÉNI SORS ÉS KÖZÖS TAPASZTALATI TÉR ÖSSZEFÜGGÉSE	
NÁDAS PÉTER <i>PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK</i> ÉS HERTA MÜLLER	
<i>A RÓKA VOLT A VADÁSZ</i> CÍMŰ REGÉNYÉBEN	344
SÜTŐ Csaba András	
TÉR-KÉP-ARZENÁL. DIVERGENS BESZÉDMÓDOK	
A KORTÁRS KÖLTÉSZETBEN	353
WÖLFINGER Kitty	
MERRŐL JÖN A FÉNY ÉS HOVÁ ESIK AZ ÁRNYÉK.	
A TÉR NARRATOLÓGIÁJA BARTIS ATTILA PRÓZÁJÁBAN	366
PATÓCS László	
ELTÉRŐ TÉRÉRZETEK. A SZEMÉLYES TÉR HETEROGENITÁSA	
EGRESSY ZOLTÁN <i>SZAGGATOTT VONAL</i> CÍMŰ REGÉNYÉBEN.....	374
BÁNYAI Éva	
FORDULAT-PRÓZA. TÉRKÉPZETEK ÉS ÁTMENETNARRATÍVÁK	
A LEGÚJABB MAGYAR PRÓZÁBAN	383
VALLASEK Júlia	
A MÁSIK TÉR, A MÁSSÁG TERE. ANGOL-FRANCIA	
KAPCSOLATOK JULIAN BARNES ÍRÁSAIBAN.....	392
REZUMATE.....	401
ABSTRACTS	414
A KÖTET SZERZŐI.....	429

KÜLÖNLEGES TEREK HUNYADY SÁNDOR PRÓZÁJÁBAN.
BÉRHÁZ, SZANATÓRIUM, NYILVÁNOSHÁZ*

Bérház

A modernség magyar irodalmában a nagyvárossal foglalkozó szerzők számára a tekintet hatalma megkülönböztetett jelentőséggel bír. A felügyelet és ellenőrzés tökéletes megvalósulása, a tovább már nem bontható mikroterek rendszerének rajzolatai a Nyugat harmadik generációjához tartozó Hunyady Sándor prózájának is alapélményei. A „nyugatosok” és kortársaik e látásmód lehetőségeit minden műnemben és műfajban gyakorolják, a témához kapcsolódó történeteikben a szűk helyiség látványa a titkos, bűnös, kísérteties kategóriáit is mozgósítja. A jellegzetes narratíva persze nem előzmény nélküli, a XIX. századi magyar irodalmat olvasva is ismerős lehet. Jósika Miklós *Egy kétemeletes ház Pesten* című rövidtörténete az egyik szűkszavú, ám fontos bevezető darabja a pesti bérpalota belső életét bemutató gazdag szöveg univerzumnak. A bérház regénye mint a társadalom mikrorajza, az emeletenként elkülönülő társadalmi osztályok képét ábrázoló sorok találó előfutárai a modern városi irodalom emblematisztikus darabjainak: „Ha minden háznak történetét, vagy mondanók, regényét tudhatná valaki, mely Pesten áll, épül vagy szétromboltatik, hogy helyette más és pompásabb emelkedjék: valóban érdekes legenda-gyűjteményt lehetne szerkeszteni.”; „Oly ház, melynek két emelete van, három világot képvisel” (Jósika 2002. 185–186.).

Gyáni Gábor a budapesti munkáslakások fejlődéstörténetét összefoglaló munkájában a bérházak szerkezetét és az ebből származó mentális tér működési mechanizmusait alaposan, annak mentalitástörténeti szempontjait felfejtve tárgyalja. Munkájában nagy helyet foglal el a külön hátsó lépcsőházak, körfolyosók által tagolt, házban belüli köztér, amely a monarchikus diskurzus építészettörténeti aspektusaival foglalkozó irodalom hangsúlyozott mentális tere. Gyáni a város-történeti elméleti irodalom más teoretikusaihoz, Carl Edmund Shorskéhoz vagy

* Az írás a TÁMOP -4.2.2/B-10/1-2010-0012 témaszámú projekt keretében készült. A TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0012 „Az SZTE Kutatóegyetemi Kiválósági Központ tudásbázisának kiszélesítése és hosszú távú szakmai fenntarthatóságának megalapozása a kiváló tudományos utánpótlás biztosításával” című projekt az Európai Unió támogatásával, az Új Széchenyi Terv keretében valósult meg. A tanulmány másodközlés, az első megjelenés helye: Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar évkönyve, Szabadka 2012. VI. évfolyam 1. szám. 32–41.

Hanák Péterhez hasonlóan kiemelt kultúrtörténeti jelentőséget tulajdonít az ilyen típusú helyeknek, hiszen a bérház belső terei mint a társadalmi keveredés színterei a szépirodalmi szövegeknek is identitásképző atmoszférát nyújtó alapegységei (Gyáni 1992. 29.). A bérház utópisztikus, kevert térség, amelynek szabályait egyrészt a funkcionalitás és a praktikum határozza meg, másfelől a paloták homlokzatát utánzó bejáratával, az esztétikum feladatainak erősítésével a fiktív, szimbolikus szerepek számára is alkalmas közegként vált a nagyvárossal foglalkozó szépirodalom jellegzetes motívumává. Miközben a valódi szakrális rendeltetésű épület a modernitás közegében lassan eltűnik a közép-kelet-európai városból (Mukařovský 2007. 79–81.), a magyar szépirodalom nagyvárosi topográfiájának a szerkezeti egysége újfajta szentséggel felruházva jelenik meg. A bérház belső életének szociológiai, építészeti, esztétikai igényével a kor építészeti és művészetelméleti szakirodalma is számot vetett. Amikor Lengyel Géza, a *Nyugat* állandó szerzője, művészetkritikusa a *Művészet* című folyóiratban megjelent írásában a szecessziós nagyváros arculatát meghatározó típusról annak demokratizáló és uniformizáló jellegét szemrevételezve ír, éppen annak belső életet élő mechanizmusait tartja kiemelten fontosnak (Lengyel 1907. 295–299).

A bérházi atmoszféra egyik legismertebb, legtöbbször idézett szépirodalmi nyoma az *Egy polgár vallomásai* első fejezete. Márai regénye a belső udvaros szerkezet látványban gyönyörködtető természetét, a bérház „kapitalizmust dicsőítő”, a városi életformát ünneplő voltát, és a társadalmi csoportok együttéléséből adódó mixitást egyaránt a motívum értelmezési tartományába sorolja (Márai 2002. 9–66.). A belső udvaros, gangos háztípus mikrohistóriájával foglalkozó példák sora hosszan citálható, felbukkan akár Babits prózájában, szemantikai és poétikai lehetőségeivel néhány helyén még a fő témájának nem a város láttatását választó *Timár Virgil fia* is foglalkozik. A regény egyik jelenete a városszéli bérpalota pusztulásának pillanatfelvételét tárja elő, a történet valaha jobb napokat látott nőalakja lecsúszásának történetéhez megfelelő életteret rajzolva: „Ez a ház azok közé tartozott, amilyen minden vidéki metropolisban van egy vagy kettő, valóságos lerakódóhelye a legalsó nyomorrétegeknek” (Babits 1997. 18.).

A szűk térben létrejövő társadalmi keresztmetszet problémájának irodalmi reprezentációja gazdag szöveghalmaz, amelyből műfaja és látásmódja miatt még egyet érdemes kiemelni. Szabó Zoltán *Szerelmes földrajz* című, szociografikus elkötelezettségű, bár líraisággal átszőtt, finom elemző betéteket tartalmazó kötetében a lakóhelyül szolgáló bérház az előző példákhoz hasonló módon tételeződik a társadalom kimetszett látványban totalitást nyújtó egységeként. Az otthonos, az egész univerzumot magába olvasztó mikrotér leírása a monarchikus és posztmonarchikus diskurzus és az ezen belül elhelyezkedő modern magyar irodalom emblematisztikus kávéházi terének működési mechanizmusaival rokon. E hangulat

érzékeny példája a *Szerelmes földrajz* egyik jellemző szöveghelye: „Szülőfalum a roppant bérház volt, melynek harmadik emeletén laktunk, volt is annyi lakosa, mint egy uradalmi tanyának, esemény is volt benne elég” (Szabó 1999. 16.).

A nyilvánosság és intimitás keveredését megvalósító bérházi szcénák Hunyady Sándor prózájának is adekvát és karakteres jegyei. Novellái gyakran játszódnak az átmenetiség embelmatisztikus helyszínén, amelyben sokszor a színházi dramaturgia alapvonalai és helyzetei is megteremtődnek. A *Lovagias ügy* című írásában egy férfi a lift előtt pofozza fel szomszédját, a „nagy ház sűrű méhkaptárjának” nyomasztó hatására, a helyzetet mégis a nyilvános térben való viselkedés etikettje rendezi újra. Az egyetlen apró konfliktusra épülő történetben a közteesség szemantikáját sűrítő speciális térben a „társadalmi táj” egy szeletének felrajzolása is sikeresen valósul meg. A lakonikus tömörséggel ábrázolt esemény az elbeszélő kezében a társadalmi szerepek és típusok felvonultatására alkalmas alapanyaggá válik: „Egyik sem volt krakéler, sőt a legteljesebb polgári szolidaritásra voltak trenírozva mind a ketten. Csak az üres gyomor idegessége, a sirokkós nyomottság tette, hogy az obligát pardon helyett a két férfi szeme olyan gyűlölködve villant össze” (Hunyady 1976. 161.). A lépcsőház gyors áthaladásra ösztönző terében az egyenlőség utópiája, a meglévő társadalmi különbség kiegyensúlyozása is felmerül. Így látja ezt a történetben a vitát provokáló „támadó”, Fried Gusztáv, mérnök: „Minek is ugráljunk? Egyikünk sem tagja a nemzeti kaszinónak!” Áldozata, Gelb Lajos viszont éppen társadalmi helyzetük miatt látja a konfliktust megoldhatatlannak: „Gelb Lajos sok nehéz szenvedésen ment keresztül, amíg lemondott a bosszúról. Sok minden játszott itt közre. Először is a társadalmi táj, amelyben élt [...] Kinek mondhatta volna el a kávéházban, hogy megütötték? [...] Melyik ismerőse tudott volna a szükséges lovagiasság fokára emelkedni?” (Hunyady 1976. 165.). Bár a vita helyszínét ettől kezdve mindketten félelmetesnek tartják, a gyakori találkozások és a párbaj lehetőségének nevetségessége végül feloldja a helyzetet: „A két férfi némán állt a szűk kalitkában. Mind a ketten megijedtek egymástól” (Hunyady 1976. 166.). A kibékülés mégis csak a ház előtt, „bebocsátásra várva” történhet: „A két ellenfél szinte közel állt hozzá, hogy összeölelkezzenek a teljes megkönnyebbülés boldogító mámorában” (Hunyady 1976. 169.).

A kedvelt témáit újra és újra feldolgozó Hunyady életművében a *Lovagias ügy* ikernovellái az ősi ellenségeket a vasúti kocsizárt térben összehozó *Hálókocsin* (Hunyady 1956. 384–388.), valamint a szerző halála után kiadott posztumusz kötet, az 1944-ben megjelent *Egy sötét királyi család Lift* című írása. Utóbbi az első személyű elbeszélő saját élményeként, egy párizsi liftben gondolja újra az összeverekedő majd párbajozó, a liftben ragadva egymást segítő és egymásra utalt páros történetét (Hunyady 1944. 146–151.).

A bérházi szcénák, a lépcsőház, a lift és a polgári lakás a helyszíne Hunyady néhány, a referencialitás aurájával atmoszférát teremtő regényének. Az életmű egymással is összevethető darabjainak egyike a *Színházi Élet* hasábjain *Unokatestvérek* címmel folytatásokban közölt, majd 1942-ben és 2002-ben *Szerelmes unokatestvérek* címen kiadott kisregény (Fráter 2002. 152.). A belvárosi háromemeletes polgárház, az azt láttató fiatal narrátor számára mint idegen és titokzatos, felfedezésre váró, ám tökéletesen önmagába záródó, teljességében is nyomasztó univerzum manifesztálódik. Az egész első emeletet elfoglaló családi ház sejtelmes, kísérteties közegét elbeszélője a Sigmund Freud gyakran citált kategóriája, a kísértetiesről szóló tanulmányában megfogalmazott *unheimlich* természetének megfelelően ábrázolja: „Tudta, hogy »anyu« és »apu« nonszokásra eltűnik. Ő pedig egyedül marad az »idegenek« között, a városi házban. A függönyös, szőnyeges nagyszobákban, ahonnan az ablakon át látszik a szűk utca másik oldalán a szemközti ház homloka [...] Hallotta lépteit kongani a kriptaszerűen fagyos lépcsőházban, ahol mindig homály volt és lámpavilág, mintha soha nem lenne nappal” (Hunyady 2002. 12.).

Hunyady kritikusai által is legjobbnak tartott regényében, az először 1934-ben megjelent önéletrajzban, a *Családi album*ban a gyerekkori bérpalota szcénája mint utópikus, képtelen és funkcionálisan elavult lakótér jelenik meg. A regényes önéletrajz első fejezete Márai Sándor vagy Szabó Zoltán környezetrajzaihoz hasonló, szociografikus leírás, amely a semmiből születő nagyvárost szimbolizáló és jelenségeit saját világában sűrítő helyszínen meghatározásával indul: „A Lipót-körúton laktunk. Csúnya házban, amely új volt, de egy cseppet sem modern. [...] Egyáltalán az egész ház a polgári szecessziónak szerencsétlen produktuma gyanánt emelkedett a Lipót-körúton, ahonnan nemrégiben tűnt el a lóvasút [...] A környék többi, modern bérkaszánya-masztodonjának sorába préselve, olyan összetöpreődve állt három emeletével, mint egy divatból kiment anyóka a kokottok között” (Hunyady 2000. 7.).

Jellemző felütése után a *Családi album* a továbbiakban inkább az enteriőrök, az emlékezés és az identitás önéletrajzi narratívára jellemző kapcsolatára fókuszál. A bérházi mitológia szempontjából legjellemzőbb Hunyady-szöveg valószínűleg nem ez a regény, hanem a filmadaptációja révén is legismertebb elbeszélés, a *Bakaruhában*. A történet, bár középpontjában a különböző társadalmi osztályba tartozó fiatalok szerelme áll, az elbeszélő a helyszínként szolgáló bérház belső életének, térelválasztóinak, tiltott, képlékeny és szabadon használt területeinek hálózataát használja a szociokulturális térségeket determináló alakzatként. A főszereplő, a tartalékos honvédként szolgáló újságíró identitását, társadalmi szerepeit az egyenruha segítségével váltogatja. Az egyenruhában használt terek és helyiségek (cselédkorzó, lépcsőházi gang, cselédlépcső, cselédszoba, konyha) civil

ruhában már megközelíthetetlenek számára. Szerepjátékának a karneváli szférák tranzit jellege ad erős karaktert, ez teszi lehetővé alászállását a város korábbi terra incognitáiba: „És furcsa volt, hogy hátul mentünk föl a szűk cselédlépcsőn, ahol csak a második emeleten égett a kis gázláng” (Hunyady 1976. 176.). A történet zárlatában az újságíró hőst korábban a saját osztályába tartozónak vélő cselédlány a térhasználat szigorú szabályaival is szembesíti szerelmét, amikor nem hajlandó többé bemenni a szalonban vacsorázó családhoz: „Azt mondta, inkább leugrik az emeletről, de nem jön be többet a szobába” (Hunyady 1976. 184.).

A fő- és cselédlépcső kapcsolata csaknem szó szerint ugyanígy van jelen Márai regényében. Míg Hunyady elbeszélője szüksézáván intézi el a kérdést, az *Egy polgár vallomásai* részletező, szociokulturális panorámát nyújtó első fejezetében érzékeny leírást olvashatunk a polgári lakás kétféle módon megközelíthető kétpólusú világáról: „Tulajdonképpen ez lett volna a »főbejárát« a lépcsőházból, de itt csak a megbecsült vendégeknek nyitottak ajtót. A cselédek, a családtagok, a szülők is a folyosóról jártak be a lakásba, a konyha mellett nyílt egy kis, üveges ajtó, csengőt sem szereltek ide, kopogtatni kellett a konyhaablakon [...] A család barátai is erre jártak be a lakásba. A »főbejárátot«, az előszobát az agancsokkal, kétszer-háromszor használtuk csak egy esztendőben, apám neve napján, meg a farsangi estén” (Márai 1993. 11.).

Kórház, szanatórium

Hunyady Sándor néhány szövegében maga az intézmény és a hozzá metaforikusan vagy inkább már topikusan kötődő jelentéstartalom hozza létre az éthoszt, amely a teret rendhagyóan működővé teszi. Néhány prózájának szimbolikusan vagy metaforikusan működő helyeire a Michel Foucault eltérő terekről szóló elgondolásában heterotópikusként definiált, saját temporalitással bíró különlegesség jellemző (Foucault 2000. 152.). A tudószanatórium részben életrajzi élményből eredő, részben olvasmányokból, hatalom és alárendeltség változatos formáival összekapcsolható heterotópiája az életmű fontos összetevője. A *Családi album* és néhány publicisztika mellett az író egyik elbeszélése (*Havasi levegőn*) és egy kisregénye (*Téli sport*) is a tudószanatórium különleges terének használati szabályait tárgyalja. A tudószanatórium szimbolikus helyei a térbeli és időbeli összefüggéseket csak egymás viszonylatában feltáró, immanenciájában értelmezhető közegként működnek. E tér-idő kontinuum működését leírva fogalmazza meg Thomka Beáta a térnyelv temporális konnotációinak hiányát. Thomka, a részben Foucault kategorizálását, részben a „térbeli fordulat” más fontos teorémáit továbbgondoló modelljében a térbeli és időbeli összefüggésről mint csak egymás viszonylatában ható kapcsolatról ír, amelyet az elvonttá váló helyek és a gyakran

térképzetté váló időmetaforák hálója jellemez (Thomka 2001. 72.). Hunyady Sándor két szanatóriumi történetében ez az előfeltevés valósul meg, ha nem is *A varázshegy* finom esztétikai invencióinak, láthatatlan határátlépéseinek megfelelő módon. A Thomas Mann-i kiindulópont, mely szerint a tüdőszanatóriumban másképp telik az idő, mint a reális dimenziókban, Hunyady idézett szövegében kellően didaktikusra hangolt jelenetsorból bomlik ki. A különleges időviszonyok indikátoraként a *Téli sport* hősnője *A varázshegyet* olvassa (Hunyady 1976. 203.), az orvosi vizsgálatok pedig, magyarázatra nem szoruló módon, Thomas Mann regényéhez hasonló leírások, ősi rítusokat idéző beavatási szertartások. Ez a modern rítus-travesztia Hunyady kedvelt motívuma, amely a naturalizmus jegyeihez közelíti leíró technikáit. A műtéthez, sebészeti beavatkozáshoz, szájsebészeti művelethez sokszor hasonlított csókolózás mellett az orvosi vizsgálat során a legtöbbször a női test ébredésével találkozunk. A test ehhez hasonló ábrázolása gyakori az alkotó prózájának előképéül és párhuzamául kínáló szerzők, Bródy Sándor, Kóbor Tamás vagy éppen a magyar naturalizmus egyik „végpontjaként” megnevezett alkotó, Zsolt Béla világában. A *Havasi levegőn* főhősnőjét így veszi birtokba az őt vizsgáló orvos: „A férfi bizalmasan az ágy szélére ült. Lassan, gyöngéden odahajtott a lány mellére” (Hunyady 1976. 128.). A *Téli sport* szövege nagyon hasonló szituációt rögzít: „A professzornak súlyos, hűvös keze volt, jó hideg füle. Olga bőre mindenfelé viszkedett, mezítelen hátán és mellén, ahol ez a kéz és ez a fül megérintette” (Hunyady 1976. 186.). A kisregény egy másik jele, a hősnőt megkísértő csábítási kísérlet pedig mintha az orvosi vizsgálat folytatása lenne: „És csakugyan, egyszerre csak száraz, hűvös kezét érzett, amint hátulról az álla alá nyúl, és fölemeli az arcát. Biztosan dolgozott ez a kéz, nagy gyakorlattal, teli nyugodt önbizalommal, mint egy jó fogorvos keze” (Hunyady 1976. 186.). A *Téli sport* egyik férfi szereplője, a félresikerült csábítás végrehajtója a megfigyelő, behatoló, a boncmester vagy a sebész pozíciójából támad: „Az okos kéz kétoldalt valahogy megnyomta az elfoglalt arcocskát, amitől Olga szája kettényílt, mint a meghasadt cseresznye. Nem volt ereje védekezni, hagyta, hogy a csók, mint valami gondos, lassú, sebészeti műtét, birtokba vegye az egész száját, mélyen be, túl az ajkán, szelíd erőszakkal ketté feszített fogsorán” (Hunyady 1976. 196.).

A *Téli sport* hősnője Olga, kezdetben kis, pontosan elhatárolt helyszíneket jár be, saját és szeretője lakása, a vasúti kocsi, a tátrai betegszoba közt keringve, a térgyarmatosításának fázisait átélve saját fejlődéstörténetének szakaszai jelenítődnek meg. Beavatási rítusai, az általa birtokolthoz és az őt birtokba vevőkhöz kötődő szertartásai sokszor éppen a térelválasztó elemek eltűnésével kapcsolódnak össze: „Érezte maga alatt a hétméteres mélységet. Mintha egészen közel lenne hozzá a tiszta ég” (Hunyady 1976. 186.). Az új életforma szimbólumai a hatalmas, tagolatlan terek: „Élvezte a terem pompáját. A falakat, az oszlopokat. A tágas ablakon a

művészin omló, fehér mollfüggönyöket” (Hunyady 1976. 213.). A különleges szabályok szerint működő helyszínek természete más esetekben a rejtőzködés, a kulturálisan domesztikált helyek hagyományos térként működtetésének vágya. Hasonló eszközökkel és témafelvetéssel találkozunk a másik szanatóriumi történet, a *Havasi levegőn* térképzetei között: „Betegség? Alig látszott belőle valami. A folyosókon végigsuhant néha egy fehér ruhás ápolónő” (Hunyady 1976. 129.). Az ilyen helyek sajátossága az oppozícióképzés, látható és láthatatlan természetük egyszerre, vagy egymást váltva is megjelenhet. Az alkalmi halottasházként használt helyiség leírásánál a tüdőszanatórium szépirodalmi tartományának ismerős kellékei vonulnak fel: „Liftkamra: az ideges betegek elől ide szokták eldugni a szanatórium halottjait, amíg leszáll az a bizonyos jótékony sötétség, amikor aztán a bár dzsessz zenéje közben ki lehet csempészni a házból a hosszúkás fekete ládát” (Hunyady 1976. 140.).

Nyilvánosház

Hunyady nyilvánosházban játszódo novelláinak szereplői a Foucault-i áthágás élményével is szembesülnek. A bordélyházak könnyen sorolhatók a természetük szerint tiszta és egyszerű nyitottságot sugalló, mégis különleges kizárásokat rejtő heterotópiák közé (Foucault 2000. 153–154.). A *Razzia az „Arany Sas”-ban* szereplőinek is vállalniuk kell a határátlépés következményeit, a nyilvánosházban szeretőjével találkozó feleséget a rendőrtiszt férj a bordély prostituáltjaival azonos módon kezeli. A szereplők a nyilvánosház liminoid közegében az identitások közötti állapotban vannak, lebukásukkal megkezdődnek azok a beavatási rítusok, amelyekkel a férj a bordély autentikus szereplői közé kényszeríti őket. A fertőtlenítés és a hivatalos rendőrorvosi vizsgálat (Hunyady 1976. 29.) a rendőrtiszt kezében olyan szertartások, amelyek megfosztják nejét átmeneti, küszöbemberi pozíciójától (Van Gennep 2007. 48.; Turner 2002. 107.).

A valós, köznapi helyeket maguknál illuzórikusabbnak, egy minden addiginál tökéletesebb létezőnek mutató „eltérő terek” (Foucault 2000. 152.) történeteihöz, az éjszakai kávéház vagy a nyilvánosház mitológiájához sokszor csatlakoznak az átváltozások, szerepjátékok technikái. A *vöröslámpás ház* című elbeszélés közegét a nyilvánosházba beköltöző diák azzal változtatja más minőségűvé, hogy éjszaka kávéházba jár, a lányokkal folytatott szerelmi légyottjait nappalra időzíti. A bordély különleges közegből reális, titkok nélküli helyé válik számára, ilyen élettérként érzékeli később a fiát meglátogató anya, aki a kupleráj nappali életét, a kiteregetett ruhákkal, a nagymosás és a háztartás kellékeivel állandó, reális helynek látja, gyanúját az udvar hipermangán tócsái, a bordély éjszakai életének nyomai sem keltik fel: „Soha nem gondolt affélékre, hogy milyen lehet belül egy nyilvános

ház. [...] Érzett, hogy itt főznek, valami paradicsomosat. Az udvaron pedig, a kanális hypermangán tócsája körül csirkék kapirgáltak. Ahol csirke jár, ahol mosnak és főznek, az nem lehetett egészen aljas hely az özvegy gondolatvilága szerint” (Hunyady 1937. 15–16.).

A történet helyszíneinek atmoszférája az ötletadó előszövegben, *A Tellier-ház* című Maupassant-novellában is a különleges tér használati szabályait felfüggesztő sémára épült. A francia kisváros bordélyát az ajtóra kifüggesztett felirat üzenetének paradox volta (Első áldozás miatt zárva!) (Maupassant 1974. 262.) szakította ki eredeti struktúrájából. Makk Károly kitűnő filmadaptációja, az *Egy erkölcsös éjszaka* a Hunyady-novellához hasonlóan apró jeleket helyez el özvegy Kelepeiné városba érkezésének jelenetsorában. A kocsis, aki a házba szállítja, egy másik bordély lánynéző körúton járó „madamjának” nézi, az ablakon kitett borosüveg és a cigarettázó lány látványa pedig egy számára ismeretlen világ olvashatatlan jeleinek bizonyulnak. Makk filmje a hypermangánfoltokkal festett udvar helyett a fertőtlenítőszer látványára épülő pillanatokat máshogy jeleníti meg, ám a cél ugyanaz. A vizes lavórba öntött, a vízzel elkeveredő fertőtlenítő visszatérő pillanat, az éjszakai munka kezdetét, az aktus vagy a műszak végét, a hajnal érkezését kíséri. A két eltérő természetű anyag találkozása, a vízben elkeveredő hypermangán, a másik világba alászálló, ám abban mégis idegennek megmaradó özvegy felbukkanását is jelzi. Özvegy Kelepeiné a novellához hasonlóan minden segítséget megkap, hogy a hirtelen kitalált átalakulás és szerepjátékok ellenére a hely valódi természetét is átélje. Miközben rövid visszaemlékező vallomásában felvillan a bordélyokat ugyancsak szívesen látogató férj képe, látszólag sem az egyik lány öngyilkossági kísérlete, sem a város részeg notabilitásainak jelenléte nem zökkenti ki saját, komfortos belső világából. Így mozog ebben a közegben mégis mindentudóként, olyan emberként, aki fiához szóló utolsó mondataival is mindent elrendezni akar: „Ne edd magad drágám, te csupa szív vagy. Te egy drága, okos, jó kisfiú vagy, aki még sokra fogja vinni. A többi nem számít” (Makk 1977.).

Makk filmjében a Mutter és lányai nem tesznek mást, mint saját láthatatlan közegüket építik tovább, ezeket a közösségnek szóló, tettetésre épülő apró játékokat növesztik színdarabbá a hozzájuk érkező idegen kedvéért. Ebben a modellben az ideiglenesen a liminoiditással meghatározott karakterű Kelepeiné valójában a küszöbhelyzet szimbolikus terében, az átmenetiség klasszikus közegében találkozik a magához hasonló „küszöbemberekkel”. Ezt a tendenciát a lányok vacsoránál elmondott történetei is jelzik, a férfitörtrékből és levélrészletekből, emlékfoszlányokból bontakozó korábbi, határozott identitású életeik sorseseményeinek fragmentumai finoman körvonalazódnak.

A vöröslámpás ház szerepjátékainak és játékosainak különös lebegést ad az a körülmény, hogy a helynek, t.i. a vidéki kupleráj közegének egyébként is

társadalmi megegyezésen alapuló természete a színlelés, a rejtőzködés. Szemléletes példáiból a korszak és a térség irodalmait olvasva bőven válogathatunk, hiszen a vidéki kisváros helyszínei, a kávéház, a bordélyház, a vasútállomás az Osztrák-Magyar Monarchia szépirodalmi univerzumának panoptikus, sűrítő keresztmetszetet nyújtó helyszínei. A jellemző, és Hunyady történetével párhuzamba hozható szövegek közül a térből kimetszett lebegést definiáló sorai miatt Brasnyó István *Família* című regénye említhető. A *Família* kisvárosi vasútállomás közelében működő nyilvánosházat bemutató fejezete (*Parádé a kuplerájban*) a rejtőzés, a különálló elkeveredés kötelező feladatával szembesíti olvasóját, miközben, ahogy a regényt elemző Virág Zoltán fogalmaz, a hely az idő és a tér körülfogta terület hangulatainak leltározását is elvégzi (Virág 2000. 31.). „Az a bizonyos ház, a vasútállomásról a kültelken át vezető zsákutcában, lebocsátott redőnyeivel nem tárja fel titkát a szakadó selyemnek. A megbolygatott kelméknek, a villogó lábikráknak [...] a csüggedten, szobáról szobára csatangoló dohos félhomálynak, mert ki látott már olyan bordélyt, ahol a kisasszonyok keresztuzzattal csapassák ki az utcára az áporodott szivarfüstöt...” (Brasnyó 1990. 46.). Hunyady novellájának felütése még finomabban ábrázolja ezt a reális városképbe ékelődő „nem-helyet”: „Kolozsvár nemes kedvessége még ezeket a szomorú (ámbár mért szomorú?) helyeket is tündéri, költői vonásokkal ruházta föl. Sajnálom, hogy az ilyen alantas témában is muszáj hazafiasnak lennem, de kétségtelen, hogy főleg a magyar természet úriassága miatt volt annyira választékos, szinte gyengéd hang ezekben a házakban, hogy az néhol már a humor határát súrolta” (Hunyady 1937. 5.). A Tomislav Žigmanov koncepciójában láthatatlan térként jellemzett közeget egyrészt beazonosíthatatlan térképzeteből létrejövő domborzati kiterjesztettség, másrészt a fragmentáltságból kibomló, bizonytalan és elbizonytalanító időviszonyok jellemzik, miközben e láthatatlan tér elválasztó alakzatai is kontúr nélküliek (Žigmanov 2005. 54.). Hunyady novellája a rövidpróza sűrítő eszközeivel, Makk Károly filmje részletezőbb tipológiát nyújtva ismerteti meg az ilyen módon imagináriussá tett monarchikus kisváros mikroklímájával.

Hunyady Sándor topografikus szellemű prózájában a köztesség dimenziói a saját identitás és életforma miatt is hangsúlyosan vannak jelen. Ez az írás, egy hosszabb vizsgálat vázlataként, csak válogat a „térbe vetettség” mentén is olvasható szerzői oeuvre mitikussá tett helyszíneiből.

SZAKIRODALOM

BABITS Mihály

1997 *Timár Virgil fia. Kártyavár*. Budapest, Palatinus Kiadó.

BRASNYÓ István

1990 *Família*. Újvidék, Forum Könyvkiadó.

FOUCAULT, Michel

2000 *Eltérő terek*. Ford.: Sutyák Tibor. In: Uő: *Nyelv a végtelenhez*. Tanulmányok, előadások, beszélgetések. Debrecen, Latin betűk Kiadó, 147–155.

FRÁTER Zoltán

2002 Hunyady Sándor magányos modernsége. Kísérő tanulmány és utószó. In: Hunyady Sándor: *Szerelmes unokatestvérek*. Budapest, K. u. K. Kiadó, 149–155.

GYÁNI Gábor

1992 *Bérkaszárnya és nyomortelep. A budapesti munkáslakás múltja és jelene*. Budapest, Magvető Kiadó.

HUNYADI Sándor

1937 *A vöröslámpás ház*. Budapest, Athenaeum Kiadó.

1944 *Egy sötét királyi család*. Budapest, Keresztes Kiadás (Film Színház Irodalom Könyvtára 3.)

1956 *Olasz vendéglő*. Elbeszélések. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

1976 *Razzia az „Arany Sas”-ban*. Elbeszélések. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.

2000 *Családi album*. [Második teljes kiadás.] Budapest, Noran Kiadó.

2002 *Szerelmes unokatestvérek*. Budapest, K. u. K. Kiadó.

JÓSIKA Miklós

2002 Egy kétemeletes ház Pesten. In: Erki Edit (szerk.): *A hajdani hangos Budapest*. Magyar írók novellái Budapestről. Budapest, Palatinus Kiadó, 185–186.

KESERŰ Katalin

2007 A kultúra jelentősége a századforduló városépítészetében. In: Uő: *A századforduló*. Budapest, Kijárat Kiadó, 245–254.

LENGYEL Géza

1907 A tömeg-lakás. *Művészet* 6. 295–299.

MAKK Károly

1977 *Egy erkölcsös éjszaka*. Játékidő: 98 perc, Gyártó: Mokép.

MÁRAI Sándor

2002 *Egy polgár vallomásai*. I–II. Budapest, Európa Könyvkiadó.

MAUPASSANT, Guy de

1974 *Contes et nouvelles*. I., Paris, Gallimard.

MUKAŘOVSKÝ, Jan

2007 A funkciók problémája az építészetben. In: Uő: *Szemiológia és esztétika*. Pozsony, Kalligram Kiadó, 79–81.

SZABÓ Zoltán

1999 *Szerelmes földrajz*. Budapest, Osiris Kiadó.

THOMKA Beáta

2001 *Beszél egy hang*. Elbeszélők, poétikák. Budapest, Kijárat Kiadó.

TURNER, Victor

2002 *A rituális folyamat. Struktúra és antistruktúra*. A Rochesteri Egyetemen (Rochester, Anglia) 1966-ban tartott Lewis Henry Morgan-előadások. Budapest, Osiris Kiadó.

VAN GENNEP, Arnold

2007 *Átmeneti rítusok*. Ford. Vargyas Zoltán. PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Pécs – Budapest, L'Harmattan Kiadó (Kultúrák keresztútján 9.).

VIRÁG Zoltán

2000 *A termékenység szövegtengere. A regényíró Brasnyó István*. Újvidék – Szeged, Forum Könyvkiadó – Messzelátó Kiadó.

ŽIGMANOV, Tomislav

2005 Széljegyzetek a sokféle határoeltságú „láthatatlan tér” fenomenológiájához. *Híd* 7–8. 50–58.